

ERIK VIBORGS BETYDNING FOR DANSK SKOVBRUG

AF

FINN T. SØRENSEN

DANMARKS VETERINÆR- OG JORDBRUGSBIBLIOTEK
DYRLÆGEVEJ 10, 1870 FREDERIKSBERG C.

The Influence of Erik Viborg on Danish forestry

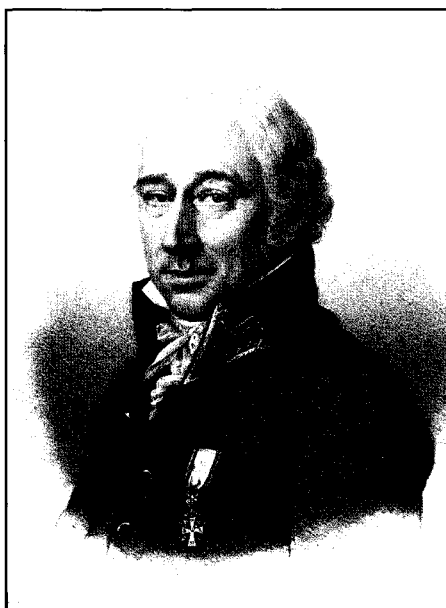
ENGLISH ABSTRACT

Erik Viborg (1759-1822) was born in southern Jutland. He studied theology and oriental languages, but changed to natural sciences at the University of Copenhagen and veterinary sciences at the Veterinary School. Later he became a professor and head of the Veterinary School. He was a teacher of botany at the Botanical Garden of Copenhagen. Later he became coodirector of the Botanical Garden and professor of botany at the University of Copenhagen. He also lectured in forest botany at the University. Erik Viborg was a veterinarian with a wide range of other interests. He was interested in the Danish language. He wrote a book about plant names in Danish. In 1795 he suggested to establish a collection of trees, but it was not until 1799 that his suggestion became reality - 200 years ago today. His arboretum was completed in 1803 in Charlottenlund Forest, north of Copenhagen. Our knowledge about the names of the trees planted is very limited. Today we find three *Quercus cerris* (Turkey Oak), ten *Larix decidua* (European Larch) and three *Tilia x vulgaris* (Common Lime) from about 1800. From the literature we know that the following species have existed: *Ilex aquifolium* (Common Holly), *Tsuga canadensis* (Canadian Hemlock), *Castanea sativa* (Sweet Chestnut), *Pinus cembra* (Arolla Pine), *Prunus virginiana* (Virginian Bird Cherry), *Robinia pseudacacia* (Locust), *Ulmus minor* (European Field Elm), *Carpinus betulus* (Common Hornbeam), *Acer campestre* (Common Maple) and *Quercus rubra* (Red Oak).

Of greatest importance was his work with sand drift. In his book "Information on Sand-binding Plants and their Use in Prevention of Sand Drift on the Western Part of Jutland" he explains how to plant various sand-binding plants followed by trees like pines and willows. His book was distributed free of charge to the people working with control of sand drift. He was appointed Inspector of Sand Drift. Within twenty-five years large areas of shifting sands were under control and changed into agricultural land and forest.

INDLEDNING

Erik Viborg nævnes undertiden i relation til dansk skovbrug og især til Danmarks første arboret, der går under navnet Viborgs arboret. Det fandtes i Charlottenlund Skov nord for København. I 1795 foreslog Erik Viborg oprettelsen af en forstbotanisk have, men det var først i 1799 at planen blev realiseret, altså for 200 år siden. Arboretet stod helt færdigt i 1803. Men hvem var Erik Viborg og hvilke relationer havde han til skovbruget?

Erik Viborg, 1817

FAMILIE

Erik Viborg skriver om sig selv: "Erik Nissen Viborg, døbt under Navn af Ericus Nissenius Viborg, og har som Forfatter kaldt sig Erik Viborg, er født den 5te April 1759 i Bedsted, i Sønder-Rangstrup Herred, Aabenraa Amt, i Hertugdømmet Slesvig" (Viborg 1820). Hans far, Carl Viborg (1706-82), var præst (søn af Rasmus Viborg, Cand. theol., vice-rådmand i København og præst i den kgl. flåde). Moderen hed Marie Sophie født Friis (1721-89). Erik Viborg var den yngste af en søskendeflok på fem, to søstre og to brødre. (Viborg 1823)

Faderen opdrog sine børn strengt, med sans for orden, vedholdenhed og sparsommelighed.

Erik Viborg var gift 2 gange. Første gang i 1790 med Dorothea Henriette Augustine des Campaux (1766-1795). Anden gang i 1796 med Anne Charlotte Amalie Nielsen (1778-1852) og de får to døtre (Bahr 1902, Viborg 1820). Erik Viborg dør 25. september 1822, efter længere tids sygdom, 63 år gammel. Efter eget ønske og regeringens tilladelse blev han begravet i en lille poppellund i "Veterinærskolens Medicinal-Have", mellem Amagerlandevej og Brigadevej på Amager (Viborg 1823, Bendixen 1973). Et 3,4 m højt monument i Neksø-sandsten blev rejst på hans grav i 1824. Efter veterinærskolens nedlæggelse flyttes monumentet til Holmens Kirkegaard. I 1957 flyttes det til Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, hvor det siden 1973 har stået i gården bag hovedbygningen Bülowsvvej 17 (Bendixen 1973).

UDDANNELSE

Erik Viborg blev undervist af sin far "i de almindelige Skole- og Forberedelses-Videnskaber". I efteraaret 1777 begyndte Erik Viborg at studere på Københavns Universitet. Her studerede han først teologi og orientalske sprog, men skifter til naturvidenskaberne: fysik, matematik og naturhistorie. Da han ikke fik privat eller offentlig understøttelse i de 6 år han studerede, erhvervede han til sit udkomme ved at undervise. Gennem Erik Viborgs interesse for naturvidenskaben "blev han kiendt af Veterinairskolens Forstander, Professor Abildgaard, som opmuntrede ham til at lægge sig efter Veterinairvidenskaben"(Viborg 1823, Viborg 1820).

ANSÆTTELSE OG TILLIDSPOSTER

På Veterinærskolen studerede Erik Viborg et årstid og blev så her ansat som lektor i 1783. Han forblev ansat på Veterinærskolen til sin død. Ligeledes i 1783 blev han lektor i botanisk have. I 1790 blev han professor ved veterinærskolen og tillige ansat som inspektør over sandflugten (Viborg 1820). I 1791 sendes han til Norge for at behandle enzootiske sygdomme. I 1797 blev Erik Viborg udnævnt til professor i botanik ved Københavns universitet og det uagtet at han ikke havde udført nogen botaniske videnskabelige afhandlinger, men han nød stor anseelse som botaniker. Han var professor i botanik til 1801. I perioden 1798 til 1817 var han meddirektør ved den botaniske have. Fra 1817, "da den botaniske Have blev forlagt under Universitetet og dens egen Direction altså ophørte, fik han allernaadigst Befaling til at tage Sæde og Stemme i Directionen for Universitetet og de lærde Skoler, i Sager den botaniske Have vedkommende" (Viborg 1823). I 1801 bliver Erik Viborg, ved P.C.Abildgaards død udnævnt til veterinærskolens forstander, første-lærer og sekretær ved direktionen for stutriveræsenet og veterinærskolen. Det var ved veterinærskolen, hvor han beskæftigede sig med husdyrbrug og som en dygtig dyrlæge, at han fik størst betydning. (Friis 1984).

Af sidejob og tillidsposter kan bl.a. nævnes: I 1803 indretter han hestslagteri med kongelig tilladelse i Dronningens Gade No. 267. Medlem af "Redactions-Commissionen for den danske Ordbog, som det Kongl. Videnskabernes Selskab udgiver". "Secretair ved Veterinairselskabet. "Medlem af Commisionen for Kiøbenhavns Forsyning med Brændsel". Meddirecteur for det Classenske Litteratur-Selskab. "Contract med Magistraten i Kiøbenhavn, hvorved Natmanden i Hovedstaden, ligesom paa Landet, blev en overflødig Person". "Den 2den December 1812 udnævnes han til virke-

lig Justitsraad". "Den 10de December [1814] samme Aar lod Directionen for det Classenske Fidei-Commisses ham tiltræde Administrationen over dette Commisses Godser i Veterinair-Deliberationer, og antog ham tillige som Veterinair-Docent ved Agerdyrkning-Instituttet". I 1815 "Virkelig Statsraad". "Archivarius ved det Kongl. Danske Videnskabernes Selskab" (Viborg 1820).

PRISER OG ORDNER

Erik Viborg deltog meget aktivt i besvarelse af forskellige prisopgaver.

I 1784 vandt han det Kongl. Danske Videnskabernes Selskabs guldmedalje for en besvarelse om metoder til undersøgelse af luftens renhed og sundhed (Tentamen Eudiometriae perfectioris, 1784) (Friis 1984).

I 1787 vandt han det Kongl. Danske Videnskabernes Selskabs guldmedalje, for en botanisk-oeconomisk beskrivelse af "Bygget" (Bendixen 1973).

I 1787 vandt han det Kongl. Danske Videnskabernes Selskabs guldmedalje, for besvarelsen "om Sandvæksterne og deres Anvendelse til at dæmpe Sandflugten paa Vestkanten af Jylland".

I 1792 modtog han fra Kiels Universitet et Diplom Doctor Medicinæ.

I 1794 vandt han det Kongelige Landhusholnings-Selskabs første Guldmedaille for en afhandling om Aspe- og Pilearterne. (Viborg 1800).

I 1804 fik han sammen med Assessor Rafn det kgl. Landhusholdningsselskabs guldmedalje for en afhandling om hvordan, man forvandler ben til nærende føde.

I 1806 får han en guldmedalje for en afhandling om svin, som Societé d'Agriculture du Departement de la Seine havde udsat (Bahr 1902).

"Den 28de Januar 1809, da Ridder-Ordenernes Capitul var første Gang forsamlet, blev han slagen til Ridder af Dannebrog" (Viborg 1820).

MEDLEMSKAB AF VIDENSKABELIGE FORENINGER

Erik Viborg var medlem og æresmedlem af mange danske og udenlandske foreninger og stiftelser. I sin Eric Viborgs Samtlige Veterinair-Afhandlinger har han en liste på 30 videnskabelige og literære foreninger (Viborg 1820). Bl. a. kan nævnes det Linneiske Societet i London, Medlem af Videnskabernes Academie i Stock-

holm, Medlem af Selskabet for at fremme samtlige Naturvidenskaber i Marburg, Æres-medlem af det Kongelige Medicinske Selskab i Kiøbenhavn m.fl.

I nogle af disse foreninger var han meget aktiv.

F. eks. i en alder af 31 år blev han medlem af Videnskabernes Selskab, men inden da havde han allerede tre gange vundet Videnskabernes Selskabs guldmedalje for prisbesvarelser.

Videnskabernes Selskab havde Den danske Ordbog under udgivelse og her, blev han et meget aktivt medlem af "ordbogskommissionen", senere blev han dens formand. Arbejdet med udgivelsen var egentlig gået i stå, men Erik Viborg fik gang i udgivelsen igen ved at omorganisere arbejdet. Bl.a. indførte han at man skulle forsamles engang hver uge (Molbech 1843).

REJSER

Erik Viborg rejste meget og mange af de rejser, som Erik Viborg foretog, til de forskellige egne af landet, foregik i almindelige bøndervogne med en påspændt agestol (Bendixen 1973). Af rejser kan bl. a. nævnes:

I 1786 "bereiste han den cimbriske Halvøe, for at undersøge den indenlandske Flora og tillige at erhverve sig Kundskab om Tilstanden af den der værende Heste- Qvæg- og Faareavl".

I 1787 rejste Erik Viborg som veterinær og botaniker. Her besøgte han bl.a. botaniske haver i Tyskland, Norditalien, Frankrig, England og Holland. Han kom tilbage i maj 1790.

I 1796 rejste Erik Viborg sammen med Stutmester Nielsen og Grev Ludvig Reventlow til Polen og Moldau for at købe vilde heste.

I 1798 foretog Erik Viborg en "Forstrejse" i Danmark og Hertugdømmerne.

Erik Viborg fik ikke nedfældet sine forstlige iagttagelser fra disse rejser. Han havde i sinde at gøre det, men fik det ikke gjort (Viborg 1820).

PERSONEN ERIK VIBORG

Carl Viborg, Erik Viborgs fætter, beskriver Erik Viborg: "E.N.Viborg havde fra Ungdommen af en kraftfuld Legemsbygning og et stærkt Helbred, megen naturlig Munterhed og særdeles megen Livlighed". "Af Eleverne var han almindelig afholdt; thi han forstod ved den nødvendige Strengthed og Alvorlighed at holde dem til Orden og Flid, ved sit muntre Lune og utvungne Væsen at vinde deres Tillid og ved den strenge Retfærdighed, med hvilken, han behandlede

enhver, at forskaffe sig alles Agtelse" Erik Viborg var af en beslutsom (hård) natur og besad så meget kraft og fasthed at han egenhændig kunne føre sine beslutninger ud i livet, hvorved han let kom til at træde andres interesser for nær (Viborg 1823). Erik Viborg kunne opføre sig mindre tiltalende. Abildgaard, der var veterinærskolens grundlægger og forstander, ønskede nogle af sine venner optaget i Videnskabernes Selskab, men det forhindrede Erik Viborg. Ved Abildgaards død i 1801 blev Erik Viborg Veterinærskolens forstander og J.V.Neergaard 2. lærer. Men Viborg og Neergaard, der først var venner, blev fjender og her var Erik Viborg en barsk herre. J.V. Neergaard blev afskediget. (Bahr 1902).

PUBLIKATIONER

Publikationer, der kun vedrører skovbrug, har Erik Viborg ikke forfattet, men i Martin Gottlieb Schæffers oversættelse af den tyske forfatter Burgdorfs; – "Anviisning til at opelske indenlandske og udenlandske Træarter i det Frie. I. Deel" – har Erik Viborg en Fortale, der kun omhandler skovbrug.

I sin egen biografi fra 1820: Erik Viborgs samtlige Veterinair=Afhandlinger. Første Bind har han en liste på 130 publikationer, som han har forfattet. Han har dog ikke medtaget alle sine publikationer i denne liste. Listen indeholder 88 publikationer om husdyr-og veterinære emner, ca. 22 publikationer om planter i relation til husdyr, d.v.s. planter der er giftige eller planter anvendt som foder. 14 publikationer er botaniske/økonomisk-botaniske publikationer og 6 publikationer behandler andre emner.

Det er karakteristisk for Erik Viborgs publikationer om planter, at han lægger stor vægt på den økonomiske del, planterne skal kunne bruges til noget. Publikationerne er på dansk, tysk, fransk og latin.

To af hans publikationer omhandler træer, poppel og pil.

I 1800 udgav Erik Viborg: Beskrivelse over de i Landhuusholdningen vigtigste Aspc= og Pilcarter. Her gennemgår han for hver art, danske navne, engelske navne, franske navne, voksested, blomstrings tid og økonomisk anvendelse.

I 1821 udgav Erik Viborg bogen: Pilebaands = Afbarkning og Plantning. Med undertitlen: tillige med en Fortegnelse over de dertil fortrinligste Pilearter. Bogen var allerede klar til trykning i 1807, men kobberværkerne til den blev ødelagt ved Københavns bombardement. Her anfører Erik Viborg at dyrkning af pil er blevet meget udbredt i de sidste tredive år og at man på det Classenske Fideicommiss Godser på Falster har dyrket pil i lang tid. Derpå beskrives hvordan man afbarker pilen, samt at barken kan tørres og bruges

som bittert lægemiddel “og giver Faarene en sund Winterdrikke, naar den lægges i deres Vandtrug”. Derudover har han en beskrivelse af de vigtigste pilearter til afbarkning (Viborg 1821).

Erik Viborg interesserede sig meget for det danske sprog. Han udgav i 1793 “Forsøg til systematiske danske navne af indenlandske planter”. Mange af plantenavnene bruges stadig (Viborg 1793).

Bedømt ud fra produktion af landbrugsafgrøder og skovbrug er Erik Viborgs bog fra 1788: Efterretning om Sandveksterne og deres Anvendelse til at dæmpe Sandflugten på Vestkanten af Jylland, nok hans betydeligste publikation.

UNDERVISNING

Udover at undervise de veterinærstuderende i veterinære fag og botanik havde Erik Viborg offentlige forelæsninger ved Københavns Universitet fra 1790 til 1800 i forårssemesteret i botanik, økonomisk botanik, giftige planter og medicinplanter. Han afholdt eskursioner og gav tillige privat undervisning (Anonym 1786-1823). I sommeren 1799 holdt Erik Viborg de første forelæsninger i forstbotanik ved Københavns Universitet (Larsen 1938, Oppermann 1889).

Inden da var Erik Viborg i 1798 tiltrådt “Landmaalings- Commissionen for at examinere i Forstvidenskaben” (Viborg 1820).

BURGDORFS ANVIISNING TIL AT OPELSKE INDENLANDSKE OG UDENLANDSKE TRÆEARTER I DET FRIE.

Martin Gottlieb Schæffer udgiver i 1799 en oversættelse, som også er en bearbejdning til danske forhold af den tyske Burgdorfs “Anleitung zur sicheren Erziehung und zweckmässigen Anpflanzung der einheimischen und fremden Holzarten” 1.del. – Anviisning til at opelske indenlandske og udenlandske Træearter i det Frie. 1. Deel. Her er en Fortale af Professor Erik Viborg på 10 sider der er med til at give os et indblik i Erik Viborg skovbrugsmæssige viden.

Bl. a. havde han i sinde at udgive indsamlede erfaringer: “På de forskellige Reiser, jeg har foretaget for at se vore Danske Skove, Plantaser, og Forstindretninger har jeg søgt at samle de Erfaringer, vi allerede have om Skov-Behandling, Skov-Anlæg og om fremmede træers Opelskning under Danske Himmelegn. Min Hensigt er at meddele dem ved Afhandlingen af enhver Træeart i anden og tredje Deel ad dette Skrivt, da jeg troede, at de ikke være den Danske Forstoekonom ukiærkomne.” (Viborg 1799). Desværre udkom 2. del aldrig, men i 1. del gør Erik Viborg rede for nogle af sine iagttagelser. F.eks. værdien af mislykkede forsøg: “Om mislykkede Forsøg

maate det ogsaa være mig tilladt at tale. Det skeer ikke af Dadlelyst, ikke for at nedværdige Projektmagere, ikke for at nedskue med haanende Øjne på Forfædres og Medlevendes Arbeide, men for at give Bidrag til en bedre Behandling af vore Skove, og for at advare, ikke for Fremtiden at begaae de Feil, hvoraf vi alleerede see Følgerne. I ingen Deel af Oekonomien ere falske Theorier, urigtige Erfarings – Sætninger og Fremgangsmaader uden Plan farligere, end i Forstvæsenet. Deres Skadelighed virke i flere Menneske Aldere kan bevises; Kundskab om uheldige Forsøg i Forstvæsenet er derfor vigtig, og den maa ligesaa vel opbevares for Efterslægten, som hiin om de heldige”

Indførelsen af fremmede træarter i herregårdsparkerne tillagde Erik Viborg en stor betydning: “De engelske Anlæg ved Bernsdorff, paa Dronninggaard, Marienborg og Liselund paa Møen gjøre os bekiendt med Træearter, hvis Dyrkning vi hidtil ikke have kiendt, og hvorved det Danske Forstvæsen beriges med nye Skatte. Det var et ønske, at flere Danske Mænd ville anvende Formue paa en saa ædel og gavnlig Forlystelse. Vore stive Lysthaver vilde da forsvinde, vor Smag for det Skønne i Naturen forbedres, vore landlige Glæder Forøges, og flere Kilder aabnes til at formere Landets Produkter.”

Han gør også opmærksom på at tørvemoser, flyvesandsområder og lyngheder kan plantes til med skov og kommer med eksempler.

Videre kommer Erik Viborg ind på problemer med jagt og fællesskab der forhindrer en fredning i skovene. Også de Langenske skov-anlæg nævnes. Især roses Oberjægermester von Langens indførelse af det vigtige lærketræ (Viborg 1779).

VIBORGS ARBORET

Viborgs arboret i Charlottenlund Skov er Danmarks første arboret og er derfor ofte omtalt, bl.a. af A. Oppermann 1889, Larsen 1928, 1938, Bendixen 1973 og Christensen 1976. Arboretets tilblivelse med kort over området, samt dets placering i Charlottenlund skov er beskrevet af Finn Günther Christensen i: Viborgs arboret i Charlottenlund. Historiske brudstykker (Christensen 1976). Det er bemærkelsesværdigt at Dansk Biografisk leksikon, der omtaler Erik Viborgs liv og levned på 3 sider, ikke omtaler arboretet i Charlottenlund Skov (Friis 1984). Årsagen til dette kan være, at hverken Erik Viborg eller nogen anden har udgivet publikationer om arboretet i perioden fra 1795 til 1838, hvor arboretet for første gang foreslåes, skabes, glemmes og erstattes af Den Forstbotaniske Have i Charlottenlund. Alle kilder fra denne periode om Viborgs arboret i Charlottenlund Skov skal tilsyneladende søges i håndskrift- og kortsamling-

er, der undertiden kan være vanskeligt tilgængelige og vanskelige at tyde. Placeringen af Viborgs arboret i Charlottenlund Skov har været nogenlunde kendt (Bendixen 1973) dog har dets udstrækning været ukendt (Larsen 1938). Først i 1976 kom der større klarhed over den nøjagtige placering af Viborgs arboret samt en større indsigt i forløbet, fra Erik Viborg i 1795 kommer med sit første forslag til planen kan gennemføres i 1799 og til anlægget er færdigt i 1803 (Christensen 1976). I juli 1799 benytter Erik Viborg betegnelsen arboret om sit forslag (Christensen 1976).

Erik Viborgs interesser spændte vidt, det var ikke kun træer, han havde i tankerne. I "1795 foreslog Professor Viborg Kammeret at anlægge en økonomisk Hauge nær Kjøbenhavn og desuden i statens Skove at anvende et Stykke Jord til saadanne fremmede Træers Udplantning, hvis Væxt man vilde lære at kjende i det Frie". Valget faldt på "Grannchaug" i Charlottenlund Skov (Oppermann 1889). Forslaget blev ikke ført ud i livet og i 1796 blev Charlottenlund Strandvænge, stillet til rådighed. Det bliver heller ikke til noget, dog synes det at fremgå, at Erik Viborg har dyrket foderurter her (Christensen 1976). Med det endelig forslag fra 1799 bliver placeringen ved "Lidtgodt". I 1801 starter det praktiske arbejde og i 1803 er området plantet til (Christensen 1976). På rigsarkivet er der flere plantelister. En af dem indeholder 468 arter og varianter af træer og buske samt et tilhørende kort, der viser, hvor de skulle plantes. Denne plan blev dog ikke gennemført (1). Fra planteskolen i Hørsholm leveres over 17.000 træer til arboretet, samt 18.000 alm. hvidtjørn og 8.000 alm. berberis til hegnet omkring arboretet (Rosted 1962).

Samlingen suppleres senere med indkøb af planter i England og Lübeck. (1). I 1806 bemærker Erik Viborg at en del planter var bidt af harer. Herefter er der stille omkring Viborgs arboret. I 1826 omtaler Reventlow arboretet i Charlottenlund i et brev til overførster Paulsen (Oppermann 1889). Omkring 1826 udvides arboretet med et bælte langs strandvejen (Christensen 1976).

Viborgs arboret var dog ikke helt glemt ved anlæggelse af Den forstbotanisk Have: "Da man anlage Den forstbotaniske Have, blev man af Hensyn til Hoffet hindret i at bygge paa det gamle arboret, hvis Plads i den nordøstlige Side af Charlottenlund skov var langt bedre end den, man valgte mod Sydvest" (Oppermann 1923-24).

Udover at være et arboret har der også været en planteskole. I en skrivelse fra Rentekammeret til H.C. von Linstow den 11. juni 1799 omtales en produktion af plantemateriale til brug på andet sted (Larsen, 1928).

Viborgs arboret juni 1825. Parti ved kanalen (Kgl. Bibliotek)

Der foreligger ingen skovbrugsmæssige oplysninger om de enkelte træers udvikling og vækst udover C. Syrach Larsens opmålinger af få træer fra 1938 (tabel 2), så arboretets betydning har antagelig ikke været så stor for dansk skovbrug. Området har været meget brugt til botaniske ekskursioner.

TRÆER FRA VIBORGS TID

Det vides ikke med sikkerhed hvilke træer og buske, der blev plantet i Viborgs arboret. På rigsarkivet er der flere plantelister, men der er ingen realistiske planer over hvad og hvor de enkelte træer og buske blev plantet (1). På Landsarkivet for Sjælland m.m. er der kort og tegninger over området, men ingen angivelser over hvad der blev plantet (Christensen 1976).

På arboretet i Hørsholm opbevares et svagt blyant-tegnet kort over området svarende til Viborgs arboret, hvor enkelte træer er indtegnet. Kortet er antageligt ikke færdigtegnet. Den østlige og sydøstlige del af Viborgs arboret er ikke indtegnet. Her findes i dag store ahorn, spidsløn, og alm. ask. Det er delvis kun de gamle træer der er indtegnet. Hvem der har lavet kortet, og hvor gammelt det er, vides

ikke. Det blev fundet på arboretet i Hørsholm i 1952 ved en flytning (2). Der har engang været en kanal eller langstrakt dam med en ø i den sydlige ende af Viborgs arboret. Kanalen sløjfes, da der graves en kloak fra Ordrup by gennem arboretet, efter 1910 (3). Denne dam er ikke med på kortet. Der er indtegnet 5 taks i en gruppe, men i 1922 er der kun 4 taks i gruppen, som i dag (Wiinstedt 1925). Det giver en alder på kortet mellem 1910 og 1922. På kortet findes følgende navne: lind (9 stk, heraf 5 yngre), lærk (13 stk), vrangbøg (1 stk.), kirsebær (2 stk.), kristtorn (1 stk.), *Quercus cerris* (4 stk.), eg (17), taks (5 stk.), poppel (4 stk.), tjørn (3 stk.), elm (4 stk.), *Abies alba* (1 stk.), rødgran (3 stk.) og *Castanea* (1 stk.). Seks navne kan ikke læses. Af disse lever stadig 3 gamle parklind, 10 europæisk lærk, 3 *Quercus cerris*, 4 taks og flere ege. Tilbage er også stubben af et kirsebærtræ med omkreds på ca. 200 cm.

Tabel 1. Nu værende træer fra Erik Viborgs tid opmålt d. 9. sept. 1999

Træ	Omkreds (cm)	Højde (m)
Parklind 1*	417	36
Parklind 2	418	
Parklind 3	375	31
Lærk 1+	228	
Lærk 2	227	
Lærk 3	386	
Lærk 4 (stub, 28 cm høj)	240	
Lærk 5	302	
Lærk 6	345	
Lærk 7		27
Lærk 8	271	
Lærk 9	301	31
Lærk 10	248	
Lærk 11	227	
<i>Quercus cerris</i> 1#	221	29
<i>Quercus cerris</i> 2	355	33
<i>Quercus cerris</i> 3	322	30

Alle højdemålingerne er foretaget af Poul Søndergaard, arboretet.

*Vest for Ved Stalden går en sti mod nord. På højre side af stien står først parklind 1 og lige efter parklind 2. Parklind 3 står nordvest for taksgruppen.

+ Efter parklind 1 og 2 kommer på højre side en gruppe på 4 lærk, nr. 1 til 5 og kort efter en gruppe på 6 lærk nr. 6 til 11.

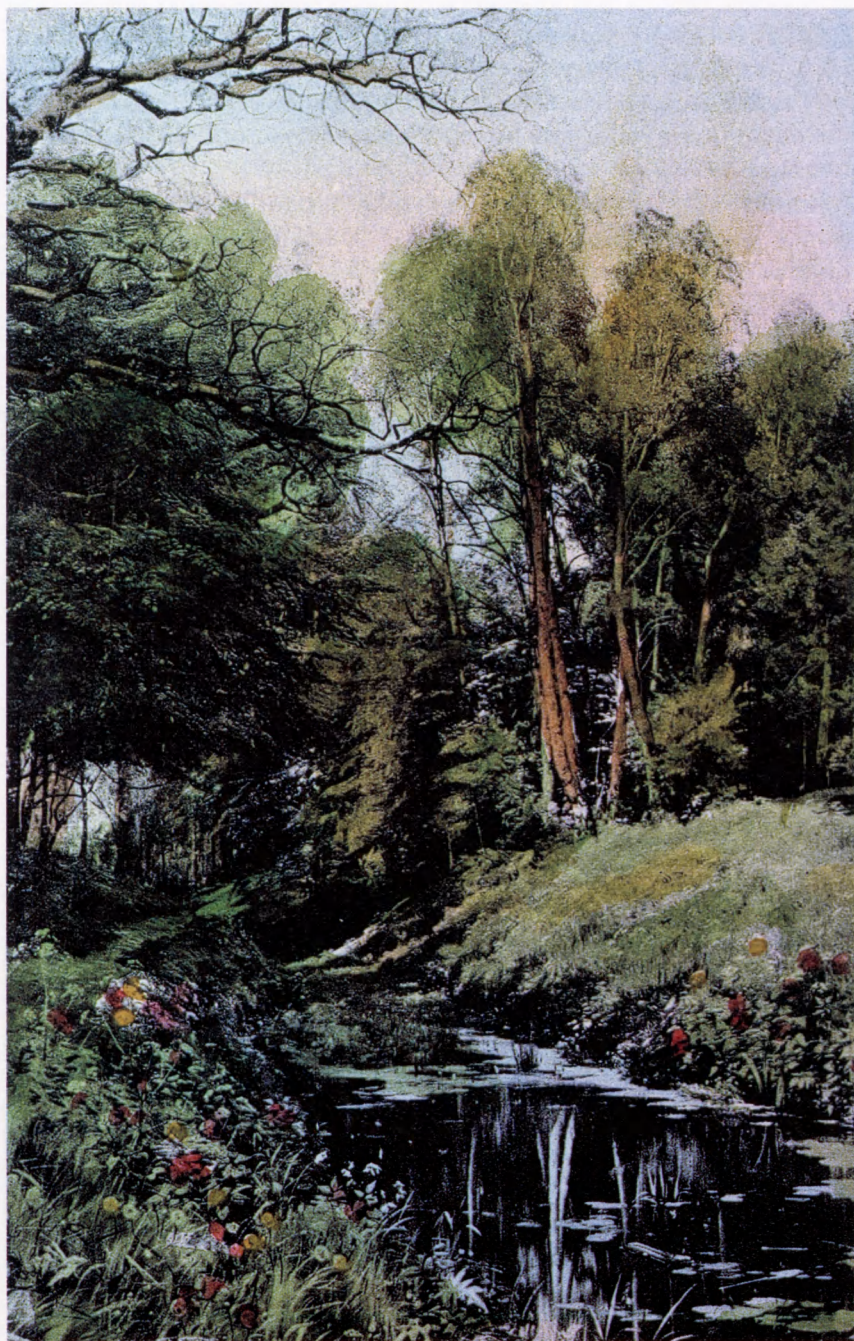
#*Quercus cerris* 1 står vest for højen, *Quercus cerris* 2 står også vest for højen, men tættere på højen. *Quercus cerris* 3 står syd for 1 og 2, tættere på taksgruppen.

I arboretets sydøstlige hjørne står tillige en almindelig ask (*Fraxinus excelsior*) med en stammeomkreds på 281 cm i 130 cm højde. Asken er antagelig podet. Den må have en anselig alder, men er nok plantet efter Viborgs død.

Tabel 2. Tidligere nævnte træer og opmålinger

Træ-art	Omkreds	Højde	År
<i>Tsuga canadensis</i> , Carr.,		19 m højt	1938*, 1922, 1976 &
<i>Quercus cerris</i> , L.	290 cm	24,8 m højt	1938+, 1922, 1976
Kristtorn		10,5 m høj	1938, 1922
<i>Castanea sativa</i>		15 m høj	1938
Europæisk lærk			1976
Parklind			1976
Taks	63 cm		1925%
<i>Pinus cembra</i>			1922#
<i>Cerasus virginiana</i>			1922
<i>Robinia pseudacacia</i>			1922
Rødeg, fældet ca. 1908 årringene viste en alder på 100-110 år			1938
Småbladet elm	Efterkommere		1973“, 1976
Avnbøg			1976
Naur			1976
* Angivelserne med årstal 1938 er fra Larsen 1938			
# Angivelserne med årstal 1922 er fra Wiinstedt 1925			
+ Er <i>Quercus cerris</i> nr. 2 i tabel 1			
“ Bendixen 1973			
% Helms 1925			
& Christensen 1976			

De ældre avnbøge og naur der nu forekommer i Viborgs arboret er næppe 200 år gamle.

Viborgs Abroret. Ved kanalen. Farvelagt postkort fra omkring 1900. (Kgl. Bibliotek)

Sammenholdes oplysninger fra tabel 1, 2 og kortet fra arboretet i Hørsholm med plantelisterne på Rigsarkivet og Hørsholm planteskole fås at: *Quercus cerris* er købt i London hos firmaet Lee og Kennedy i 1803, europæisk lærk, *Tsuga canadensis*, *Pinus cembra*, *Abies alba*, rødege, naur og avnbøg kom fra Schäffers planteskole i Hørsholm.(1, 2, Rosted 1962, Christensen 1976)

TAKS

I 1925 omtales en taksgruppe på 4 træer der står på en slette (Helms 1925). Træerne har oprette stammer, men med mange "biakser" og stammerne deler sig i ringe højde. Den tykkeste har i brysthøjden stammeomkreds på 63 cm. Både Helms 1925 og Wiinstedt 1925 mener at taksen er fra Erik Viborgs tid. Vurderet ud fra taksgruppens nuværende størrelse samt et billed af taksgruppen fra 1925 (Helms 1925), må de være plantet efter 1850. September 1999 var der stadig 4 træer. To hantræer og to huntræer. På det blyantstegnet kort fundet på arboretet i Hørsholm er indtegnet 5 taks to hantræer og 3 huntræer (2).

Det er vanskeligt at måle stammeomkredsen for disse takstræer, idet stammen ofte er sammensat af flere stammer.

Tabel 3. Opmåling af taksgruppen den 9. september 1999. Nr 1. står i nord og nr. 4 i syd.

Træ nr.	Omkreds lige over rødderne	Højde	Omkreds i 130 cm højde
1 Hun	241 cm (i 21 cm højde)	15 m	242 cm Tre stammer sammenvoksede
2 Han	268 cm (i 25 cm højde)		261 cm En stamme af 2 sammenvoksede
3 Han	210 cm (i 30 cm højde)		178 cm En stamme
4 Hun	213 cm (i 25 cm højde)		158 cm En stamme af 2 sammenvoksede
Taks gruppens diameter nord-syd er 20 m og øst-vest 18 m.			

ANDRE TRÆER

I 1922 udfører Knud Wiinstedt en vegetationsundersøgelse af Charlottenlund Skov. Han henviser til at enkelte træer endnu er tilbage fra i Viborgs tid: *Quercus cerris*, *Pinus cembra*, *Cerasus virginiana*, *Robinia pseudacacia* (et individ mod øst, plantet), *Ilex aquifolia*, *Tsuga canadensis* og *Taxus baccata* (Wiinstedt 1925). I en anden liste over hvad Knud Wiinstedt har set af planter i hele Charlottenlund Skov indgår følgende træagtige planter: *Abies alba* (plantet), *Acer campestre*, *Acer platanoides*, *Acer pseudoplatanus*, *Aesculus hippocastanum* (plantet), *Alnus incana* (plantet), *Alnus glutinosa*, *Carpinus betulus*, *Cerasus virginiana*, Plantet, *Corylus avellana* (Hyppigst omkr. forsthaveengen og ved "Over Stalden", *Crataegus monogyna*, *Crataegus oxyacantha*, *Crataegus monogyna* x *oxyacantha*, *Euonymus europaeus*, *Fagus sylvatica* (nordlige halvdel, alm.), *Frangula alnus*, *Fraxinus excelsior*, *Ilex aquifolia* (et individ, plantet), *Ligustrum vulgare* (plantet), *Lonicera periclymenum* (sjælden), *Philadelphus coronarius*, *Pinus cembra* (et individ mod norøst, plantet), *Pinus strobus* (plantet), *Pirus malus* v. *mitis*, *Populus alba* (plantet) *Populus tremula*, *Prunus avium*, *Prunus cerasus*, *Prunus padus*, *Prunus spinosa*, *Quercus cerris* (Et individ mod Nordøst, Plantet), *Quercus robur* (alm.), *Ribes grossularia*, *Robinia pseudacacia* (et individ mod øst, Plantet), *Rosa canina*, (nord for "Over Stalden"), *Rubus caesius*, *Rubus corylifolius* (sjælden), *Rubus idaeus*, *Salix nigricans* (sydranden), *Salix vitelliana* (plantet), *Sambucus nigra* (alm.), *Symphoricarpos racemosa* (plantet), *Taxus baccata* (gruppe paa fire Træer Nord for "Over Stalden", plantet), *Tsuga canadensis* (et individ), *Ulmus montana* (T. Alm.) og *Viburnum opulus*.

I denne opgørelse mangler der en *Castanea sativa* der har stået mellem parklindene og lærketræerne i den sydvestlige del af Viborgs arboret (1, Larsen 1938). På det blyantstegnede kort er angivet 4 *Quercus cerris* (2). Wiinstedt opgiver kun et eksemplar. Ligeledes angiver kortet 3 rødgraner og en vrangbøg, men de er tilsyneladende er væk i 1922, da de ikke står på Wiinstedts liste.

Wiinstedt anfører: "men for øvrigt syntes arboretet ikke at have haft nogen synderlig Indflydelse paa Skovens Udseende"(Wiinstedt 1925).

SANDFLUGTSDÆMPNINGEN

Sandfygning var et stort problem. Allerede under Kristian den III søgte man at dæmpe flyvesandet, da store landbrugsarealer var blevet omdannet til sandklitter, men uden held.

Da Videnskabernes Selskab i 1786 annoncerede en prisopgave om dæmpning af sandfygning var Erik Viborg forberedt. Han havde allerede i 1785 rejst i svenske sandfynings områder (Bendixen 1973).

Taksgruppen, antagelig plantet i sidste halvdel af forrige århundrede. Foto fra 28. august 1999.

I 1786 rejste Erik Viborg i Jylland, Slesvig og Holsten, hvor han undersøgte sandfygningsområder. Resultatet af denne rejse blev en afhandling, som han indsendte til rentekammeret i 1787: "Sandflugten på Vestkanten af Jylland, samt Forslag til sammes Dæmpning." Denne afhandling blev i 1788 trykt "for Kongelig Regning": Efterretning om Sandveksterne og deres Anvendelse til at dæmpe Sandflugten på Vestkanten af Jylland (Viborg 1788). Bogen blev "tilstillet vedkommende Amtmænd til Uddeling blandt Herredsfogder og andre kyndige Mænd." (Esmarch 1817). Den blev tillige oversat til tysk (Viborg 1789)

I denne publikation beskriver Erik Viborg først "de egentlige Sandvexter" som f.eks. marehalm [*Leymus arenarius*], "senegræs" = [nu sandstar] (*Carex arenaria*), hvidris = *Salix arenaria* [nu gråris, *Salix repens* ssp. *argentea*] og havtorn [*Hippophaë rhamnoides*]. Derefter kommer en beskrivelse og en detaljeret praktisk anvendelse af nogle planter, der kan bruges som efterfølgere til de "oprindelige Sandvexter". Det er træer og buske som: "fyr (*Pinus sylvestris* Lin.)", "Birken (*Betula alba* Lin.)" [*Betula alba* er nu opdelt i *Betula pendula* og *Betula pubescens*], "Grannen (*Pinus Abies* Lin.)" [nu *Picea abies*], "Aspen (*Populus tremula* Lin.)", "Almen (*Ulmus campestris* Lin.)" [*Ulmus glabra*], "Egen" [*Quercus robur*], "Enebærbusken (*Juniperus communis* Lin.)", "Geilen eller Gyelen (*Spartium scoparia* Lin.)" [nu *Cytisus sco-*

Europæisk lærk fra 1802-03. Foto fra 28. august 1999.

parius], "Sand-Rosentornen (*Rosa spinosissima* Lin.)" [nu klitrose *Rosa pimpinellifolia*], "Gulehvissen (*Genista tinctoria* Lin.)" [nu farvevisse], "Kragetornen (*Ononis spinosa* Lin.)" [nu strand-krageklo] og "Brambærtornen (*Rubus fruticosus* Lin.)" [alm. brombær]. Egen betegner Erik Viborg som svær at få til at trives, men det kan lade sig gøre og han giver et eksempel fra "Tiisvilde". Det træ Erik Viborg betegner som bedst er fyren og af den grundige omtale han bl.a. giver fyren, viser at han er godt inde i praktisk skovbrug.

Erik Viborg har gjort god brug af sine iagttagelser i flyvesandsområderne. Den stærke vestenvind bevirker, at det er vanskeligt at få skove til at vokse på de høje klitter, men da der er krat og skove i klitterne, så må det kunne lade sig gøre, selv om træerne er "elendige, saa krogede og saa forknøttede". De unge træer der står i læ på østsiden af de forkrøblede træer, har en fin årlig tilvækst. Skulle det lykkes af få skov til at vokse op på flyvesandsområder, så skal områderne tillige fredes mod kreaturens afgræsning. Så Erik Viborg anbefaler, at man sår frø ud hvor der er læ. Frøplanterne skal stå ret tæt for at kunne modstå vinden.

Da fyren er det træ Erik Viborg betragter som bedst til at følge de urteagtige sandvækster beskriver han omhyggeligt koglehøst, frøbehandling, frøkøb, jordbehandling, såning og viderebehandling af småplanter (Viborg 1788).

I 1790 blev Erik Viborg ansat som inspektør for bekæmpelse af sandflugten. Han skulle nu føre inspektion over de foranstaltninger der blev foretaget forskellige steder i landet. I 1791 rejser han til Jylland på inspektion og for at få mere erfaring i dæmpningen af sandflugten. I 1792 kom Erik Viborg med et forslag til "Flyvesands Anordning" om sandflugtens dæmpning. Reventlow lod ud fra dette forslag udarbejde Sandflugtsloven (Forordning angaaende Sandflugtens Dæmpning) af 19. Sept. 1792. (Viborg 1820, Bergsøe 1837, Bahr 1902, Oppermann 1889). I sandflugtsloven henvises til Viborgs værk fra 1788 om forsøg med plantning og såning af buske og træer på dæmpede flyvesandsarealer.

I 1795 udgiver Erik Viborg endnu en bog om sandflugten: Botanisk Bestemmelse af de i den danske Lov omtalte Sandvexter samt Efterretning om Sandflugtens Dæmpning.

Erik Viborgs arbejde med sandflugtsdæmpningen bar hurtigt frugt. Den systematiske plantning med "sandplanter" og især marchhalm, har bevirket at mange tusinde tønder land, der var ødelagte ved sandfygning, nu i stor udstrækning igen var vundet tilbage. Og store arealer af frugtbart jord, der var truet med tilsanding, blev reddet. Allerede omkring 1814 træffer man dæmpede flyvesandsarealer sået til med fyr, gran og birk (Oppermann 1889, Esmarch 1817).

AFSLUTNING

Erik Viborg virkede først og fremmest som dyrlæge, men han havde en stor almen interesse for naturvidenskaberne og kom derigennem til at beskæftige sig med flere forskellige fagområder. Udover det veterinære arbejde var økonomisk botanik det, der interesserede ham mest. Han havde gode kontakter bl.a. til Chr. D. F. Reventlow, der var statsminister. Indenfor skovbruget havde han et godt samarbejde med Martin Gottlieb Schäffer. Arboretet i Charlottenlund Skov fik ikke den store betydning for skovbruget. Der er ikke udført fortegnelser over, hvilke træer, der er plantet. Tillige er træernes vækst og udvikling ikke fulgt, målt og beskrevet.

Erik Viborgs systematiske arbejde indenfor bekæmpelsen af sandfygning fik derimod stor betydning også for skovbruget, idet store sandarealer blev plantet til med træer efter hans anvisning. Erik Viborg har været engageret fra han begyndte at beskæftige sig med sandfygning i 1786, over hans publikation fra 1788, hans ansættelse som inspektør over sandflugten, hans indflydelse på sandflugtsloven af 1792, til sandfygningen var dæmpet ved tilplantning med "sandvekster" og træer. Dette i modsætning til hans arbejde med arboretet i Charlottenlund Skov, hvor han overgav opfølgningen til andre kort efter plantningen.

LITTERATUR

1. Rigsarkivet. Rentekammerarkivet. Forst- og jagtsager. Arboretet og Den forstbotaniske Have i Charlottenlund 1799-1848. Pakkesager gruppe 5 nr. 10. Rh. Skov og Jagtvæsen nr. 333.220.
2. Arboretet i Hørsholm. I F.Günther Christensens mappe Viborgs arboret: Et svagt blyant-tegnet kort over Viborgs arboret, uden årstal, fundet på arboretet i Hørsholm i 1952.
3. Oplysninger fra Gentofte Kommune., Spildevandssektion ved Jørgen Rasmussen. Anonym, 1786-1823. Catalogus Praelectionum in Universitate Regia Havniensi. Havniæ.
- Bahr, L., 1902. Erik Viborg og Veterinærskolen under hans forstanderskab. 53 sider.
- Bergsøe, A.F., 1837. Geheime=Statsminister Greve Christian Ditlev Frederik Reventlovs Virksomhed som Kongens Embedsmand og Statens Borger. 2. bd. 302 + 58 sider.
- Christensen, F.G., 1976. Viborgs arboret i Charlottenlund. Historiske brudstykker. Dansk Dendrologisk Årsskrift, Bind V(3):32-45.

- Esmarch, L., 1817. Historisk Efterretning om Sandflugten i Nørre-Jylland. 97 sider
- Friis, H., 1984. Erik Nissen Viborg. Dansk biografisk leksikon. Bd. 15, 480-483.
- Helms, J., 1925. Gamletaks i Danmark. Årsskrift. Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole. 186-247.
- Larsen, C.S., 1928. Fremmede naaletræers indførelse i danske haver efter 1779. Aarsskrift. Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole. 91-118.
- Larsen, C.S., 1938. Arboretet og Forstbotanisk Have. Aarsskrift. Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole. 29-82.
- Molbech, C., 1843. Det kongelige danske Videnskabernes Selskabs Historie. 618 sider.
- Oppermann, A., 1923-24. Dyrkning af Lærk i Danmark. Et stykke Kulturhistorie. Det Forstlige Forsøgsvæsen i Danmark 1-324.
- Oppermann, A., 1889. Bidrag til det danske Skovbrugs Historie 1786-1886. Tidsskrift for Skovbrug. Bd.10. 1-356.
- Rosted, H.C., 1962. Den gamle planteskole. Hørsholm planteskole gennem 175 år. Hørsholm. 70 sider.
- Viborg, C., 1823. Eric Nissen Viborg. Kbhvn.
- Viborg, E., 1788. Efterretning om Sandveksterne og deres Anvendelse til at dæmpe Sandflugten på Vestkanten af Jylland.
- Viborg, E., 1789. Beschreibung der Sandgewächse und ihrer Anwendung zur Hemmung des Flugsandes auf der Kyste von Jutland. 70 sider.
- Viborg, E., 1793. Forsøg til systematiske danske Navne af indenlandske Planter. 344 sider.
- Viborg, E. 1799. Fortale af Professor Viborg. I: M.G. Schæffers, oversættelse og bearbejdning af Burgsdorfs Anviisning til at opelske indenlandske og udenlandske Træearter i det Frie III- XII. 367 sider.
- Viborg, E., 1800. Beskrivelse over de i Landhuusholdningen vigtigste Aspekter og Pilearter. 116 sider.
- Viborg, E., 1820. Erik Viborgs samtlige Veterinair-Afhandlinger. Første Bind.
- Viborg, E., 1821. Pilebaands - Afbarkning og Plantning. 30 sider+ 6 tavler.
- Wiinstedt, K., 1925. Charlottenlund Skov. En botanisk-historisk Studie. Botanisk Tidsskrift 38(5):340-363.